

Розділ II. СЛАВІСТИЧНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.163.2.

Альона Бірюк,

студентка магістратури КНУ ім. Т. Шевченка,
Україна, Київ

БОЛГАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті представлено історію виникнення і розвитку болгарсько-української перекладацької справи. Історія перекладів з болгарської мови на українську починається з 10 ст. і пов'язана з прийняттям Київською Руссю християнства. Період, коли перекладів з'являється найбільше, припадає на 1960–1980-ті рр. Далі кількість перекладів зі слов'янських літератур, в тому числі і з болгарської мови, відчутно зменшується.

Стаття окреслює причини непопулярності творів сучасної болгарської літератури серед українців. У ній названо імена сучасних перекладачів та назви творів, які вийшли за останні чотири роки.

Ключові слова: художній переклад, болгарська література, слов'янські літератури, сучасний переклад болгарської літератури.

У розвитку і збагаченні національної культури вагому роль відіграє художній переклад. Завдяки перекладам художньої літератури людство має можливість ознайомитися з культурними скарбами інших народів, виникає своєрідна міжкультурна взаємодія, внаслідок чого відбувається еволюція культури та літератури як її складової на національному ґрунті.

Перекладна література, що потрапляє в культурний простір іншого народу, вступає у складні взаємостосунки з його оригінальною літературою і суттєво доповнює літературний процес, розширює його тематичні, жанрово-змістові, естетичні межі [3, с. 75].

Іржи Левий у праці «Мистецтво перекладу» («Искусство перевода») стверджує, що процесі перекладу матеріал однієї мови

замінюється матеріалом іншої, і, отже, всі художні засоби мовного порядку перекладач створює сам, на рідній мові, заново; таким чином, в області мови переклад – справжня оригінальна творчість. Переклад як твір – художня репродукція, художнє відтворення, переклад як процес – справжня творчість, переклад як тип мистецтва – проміжна категорія між виконавчим мистецтвом і оригінальною творчістю [1, с. 41–55]. Тому цілком логічним є те, що всі перекладачі й самі є талановитими поетами та письменниками.

Болгарська література – найдавніша серед слов'янських літератур. Її зародження припадає на другу половину 9 ст. і пов'язане з виникненням слов'янської писемності, створеної Кирилом і Мефодієм. Діяльність письменників 9–10 ст. Климента Охридського, Константина Преславського, Іоанна Екзарха Болгарського, Чорноризця Храбра та ін. в цілому мала проповідницький і просвітительський характер і відбивала теоцентричний світогляд відповідно до свого часу.

Історія перекладів з болгарської мови на українську має давнє коріння. Після поширення християнства у Київській Русі Болгарія стала своєрідним посередником для розповсюдження релігійних творів. Християнська література болгарського зразка справила вагомий вплив на творення оригінальної руської літератури. Оксана Сліпушко, сучасний літературознавець, у книзі «Софія Київська» про перекладну літературу Київської Русі висловила так: «Ця література, що розходилася спочатку в болгарських перекладах та переробках, дедалі більше перероблялася переписувачами і, обтираючись у повсякчасному вжитку, набирала дедалі виразніших місцевих ознак, одкидала одні деталі, приймала натомість інші й, таким чином, потроху входила органічною часткою в наше письменство. Процес входження цієї літератури у киево-руське духовне життя полегшувався і прискорювався завдяки тому, що старослов'янська (староболгарська) мова була близькою нашим книжникам» [2, с. 31–40].

Таким чином, у давній українській літературі з'явилися такі твори як «Фізіолог», «Шестиднев» Іоана Екзарха Болгарського, збірка афоризмів «Бджола» та ін.

Якщо з 10 до 12 ст. болгарська література сприяла становленню літератури Київської Русі, то з кінця XIII до середини XIV ст. (після

звільнення від візантійського ярма) спостерігається зворотний процес: до болгар із Київської Русі надходять оригінальні твори – «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Слово про віру варязьку» Феодосія Печерського, «Житіє Феодосія Печерського» Нестора, повчання Кирила Туровського.

Протягом 14–15 ст. з поневоленої Османською імперією Болгарії деякі культурні діячі прибувають на Україну, в Білорусію, Росію. Київським, потім московським митрополитом став Кипріян, пізніше митрополитом київським – Григорій Цамблак; вони ввели у проповідь властивий південнослов'янській літературі риторичний стиль – «плетіння слес».

Після тривалого затишшя у 30–40-х рр. культурне та літературне життя Болгарії помітно поживається завдяки діяльності П. Берона, В. Априлова, Н. Бозвелі, Н. Рильського, К. Фотинова, Н. Герова та ін. І протягом 50–70-х рр. література остаточно складається як специфічна форма суспільної свідомості болгар. Цей процес відбувається в умовах піднесення національно-визвольної боротьби, тісних контактів з Російською імперією і, зокрема, Україною, впливу передових суспільних ідей і творчості видатних російських і українських письменників, революційно-демократичної критики. Розвивається поезія (Д. Чинтулов, П. Г. Раковський, Н. Козлев, Л. Каравелов, І. Вазов), проза (В. Друмев, Л. Каравелов, І. Блисков), драматургія (Д. Войников, В. Друмев).

У 19 ст. розпочинається новий етап в болгарсько-українських літературних взаєминах. Культурне і літературне життя Болгарії 30–70-х рр. було предметом вивчення російських і українських вчених – Ю. Венеліна, М. Мурзакевича, І. Срезневського, О. Бодянського, В. Григоровича.

Революційно-демократичні критики Л. Каравелов, Хр. Ботев, І. Вазов, Р. Жинзіфов, які деякий час жили в Росії й на Україні, а також П. Славейков стають пропагандистами творів Т. Шевченка, Марка Вовчка та ін. у Болгарії. На цей час припадають перші болгарські переклади творів Т. Шевченка (Р. Жинзіфов, Л. Каравелов, П. Р. Славейков), Марка Вовчка (Л. Каравелов), драми М. Костомарова «Кремуцій Корд» (Хр. Ботев). Творчість Т. Шевченка мала значний вплив на розвиток тогочасної болгарської

поезії (проблематика, поетика, особливості віршування, опора на фольклорні традиції). «Народні оповідання» Марка Вовчка сприяли розвиткові болгарської прози (демократичний пафос, герой-оповідач, композиційно-стильові прийоми). Болгарська література цього періоду розвивається у руслі реалізму.

Після визволення Болгарії від османського ярма (1878) триває розвиток реалізму, але у творах, присвячених подіям визвольної боротьби, ще відчутний струмінь героїчної романтики (роман «Під ігом» («Под игото»), цикл «Епопея забутих» («Епопея на забравените») І. Вазова, поема «Кривава пісня» («Кървава песен») П. Славейкова, мемуари «У темниці» («В тъмница») К. Величкова) [9, с. 208–215].

Зміцненню науково-творчих контактів Болгарії та України сприяла діяльність М. Драгоманова, І. Шишманова, М. Дринова, І. Франка, М. Павлика, В. Гнатюка. Михайло Драгоманов брав участь у заснуванні Софійського університету ім. Климента Охридського і навіть отримав пропозицію зайняти ректорське крісло [5, с. 37].

У розвитку українсько-болгарських взаємин останньої чверті 19 – поч. 20 ст. найпомітнішу роль відігравав видатний український письменник, вчений і громадсько-політичний діяч революційно-демократичного напрямку І. Франко, який все життя боровся за зближення, співпрацю і дружбу народів.

1882 р. у статті «Чи ми хоч тепер прокинемось?» І. Франко прагне переконати українську інтелігенцію, що «...всяка наша, хоч би й як демократична й поступова робота над здвиженням і організацією нашого люду не піде успішно і не принесе, добрих плодів, доки ми не станемо бік о бік з сусідніми над слов'янськими народами, так само зорганізованими до такої ж, як ми боротьби». Далі він зазначає, що завдання української демократії полягає не тільки в тому, щоб пробуджувати і організовувати власний народ, а й сусідні народи, бо саме в цьому виявлятиметься «...наш український інтернаціоналізм, котрий один тільки може і нам в нашій власній хаті подати більше сили та ваги і виробити нам прихильність та дружність у сусідніх нам народів» [4, с. 14].

Так, 1888 р. у збірнику «Зерна» (додаток до газети «Буковина») І. Франко опублікував свої переклади чотирьох гайдуцьких

пісень із збірки Л. Каравелова. Зацікавленість українського письменника болгарською народною піснею простежується і в його «Студіях над українськими народними піснями», в яких автор аналізує вплив болгарських народних пісень 16 ст. на ряд українських.

Безпосереднє творче спілкування з П. Тодоровим дало поштовх О. Кобилянській до створення повісті «В неділю рано зілля копала».

На початку ХХ ст. в болгарській літературі визначилась ідейно-стильова течія, в якій значною мірою виявились індивідуалістичні настрої, естетський формалізм, вплив європейського декадентського мистецтва. Провідником і теоретиком її виступив доктор Кр. Кристев – редактор журналу «Думка» («Мисль»), навколо якого гуртувалися відомі болгарські письменники: П. Славейков, П. Яворов, П. Тодоров, К. Хрістов. Символістську течію представляли Т. Траянов, Н. Лілієв, Д. Дебелянов а також ранніми творами Л. Стоянов, Е. Попдімітров, Хр. Ясенов.

Після Жовтневої революції у період українсько-болгарські літературні зв'язки набувають нового характеру. У 1934 Л. Стоянов переклав вірш П. Тичини «Вітер з України» і опублікував у г. «Щит» разом із статтею О. Білецького про творчість українського поета. Значну популярність у Болгарії здобула п'єса О. Корнійчука «Платон Кречет», яка ставилась у театрах країни. В пресі з'являлися проблемні й оглядові статті про радянську культуру і літературу (ст. «Українська література розквітає», 1934) і нариси «Вісім років у Радянському Союзі» М. Марчевського (1934), «У Країні Рад» А. Златарова (1936), «У країні, що будує соціалізм» П. Напетова). Але відчутно, що українська література мислилася болгарами як складова радянської.

Значну роль у публікації творів болгарських пролетарських письменників в Україні відігравав Держнацменвидав УРСР. У діяльності видавництва брали участь Г. Бакалов, М. Марчевський, К. Кюлявков та ін., які в кін. 20-х – на поч. 30-х рр. жили на Україні як політемігранти. Український читач ширше знайомиться з болгарською класикою – виходять збірка поезій Хр. Ботева у перекладі В. Сосюри, твори І. Вазова, «Бай Ганьо» А. Константінова та ін.

Особливість українсько-болгарських літературних зв'язків після 1944 зумовлена єдністю суспільно-політичних ідеалів та суспільної практики радянського і болгарського народів.

Загалом більшість існуючих перекладів з болгарської літератури припадає на 1960–1980-ті рр. Олекса Ющенко перекладає твори Ніколи Фурнаджієва. Пізніше з'являються переклади з болгарської здійснені Марком Зісманом, Олександром Кетковим, Дмитром Павличком, Миколою Сингаївським, Наталією Бондар. Дмитро Павличко упорядкував «Антологію болгарської поезії», що стало вагомим кроком в українсько-болгарських культурних відносинах. Таким чином, в українську літературу органічно увійшла поезія Івана Вазова, Христо Ботева, Ніколи Вапцарова, Павла Вежинова, Єлисавети Багряної, Дори Габе, Атанаса Далчева та багатьох інших.

Олександр Кетков крім того, що займався перекладами болгарської поезії, займав посаду заступника голови правління Товариства українсько-болгарської дружби (1958–1991), засновником і почесним головою Київського товариства болгарської культури «Родолубие» (1990–1991). За активну пропаганду болгарської літератури в Україні уряд НРБ нагородив його, а також Д. Павличка, В. Захаржевську, Д. Білоуса і багатьох українських письменників і літературознавців, орденом Кирила і Мефодія.

Сьогодні перекладів з болгарської мови з'являється не так багато порівняно з періодом, коли Україна перебувала в СРСР. Насамперед, – це пов'язано з тим, що тоді література перекладалась і створювалась в інтересах держави, інтерес до слов'янських літератур був значним. У цей період поряд з естетично цінними творами з'являються ідеологічно зумовлені переклади творів. Так Дмитро Білоус переклав «Полум'я свободи» (з поеми про Леніна) Христо Белева; Олександр Кеткову належить переклад твору Веселіна Андрєєва «Ленін: етюд» та ін.) [9, с. 208–215].

Відповідно можемо зробити висновок, що якщо раніше переклади болгарського літературного мистецтва з'являлись в Україні завдяки втручання політичних сил у мистецтво, прагненню зблизити «братні слов'янські народи», ідеї так званого «руського миру». Нині ж художній переклад – це комерційна діяльність. І пропозиція прямо залежна від попиту. Виникає

питання: чому немає попиту на болгарську літературу сьогодні?

Остап Сливинський – відомий український перекладач – в інтерв'ю, яке він дав виданню «ЛітАкцент», висловив свою точку зору щодо сучасних перекладів зі слов'янських мов. З позитивного перекладач відзначає, по-перше, те, що нині перекладацький процес поступово стає цілісним, з'являється більше фахівців; по-друге, видавництва почали вкладати власні кошти у видання українських перекладів, не чекаючи дофінансування ззовні. Сливинський також підкреслює вагу стимулу видавництв. Щодо негативних рис автор говорить про те, що видавництва залишаються «у хвості російських», тобто їх цікавлять ті самі тексти, що і російські видавництва; іншим негативним явищем сучасної перекладацької справи є те, що за переклади беруться некомпетентні люди [7].

Втрата популярності болгарської літератури в Україні, безперечно, пов'язана і з місцем слов'янських літератур серед навчальної програми Світової літератури у школі та ВНЗ. Український читач просто не знає про видатних, відомих у всьому світі поетів та письменників слов'янського літературного простору.

Серед сучасних перекладачів художньої болгарської літератури слід назвати Олександра Астаф'єва, який перекладав поетичні твори; Анну Багряну, вже згаданого Остапа Сливинського та Надію Миськів.

Анна Багряна має блискучі переклади з болгарської поетичних творів, з-під її пера виходять такі двомовні видання як «Двете Багряни във ВЕЧНАТА И СВЯТАТА. Поезії Елисавети Багряної (двомовне болгарсько-українське видання)» 2009 р.; «Дора Габе. Сонце, почекай! (двомовне болгарсько-українське видання)» 2012 р.; а також книги поезій «Димитр Христов. Крізь кордони. Поезії» (Серія «Сучасна балканська поезія»); «Боян Ангелов. Вибір: поезія» 2013 р.

Остапу Сливинському належить переклад посмодерного роману сучасного болгарського письменника Георгі Господінова. Твір має назву «Природний роман», невеликий за обсягом, непростий для сприйняття пересічного читача. Сам Сливинський в одному з інтерв'ю висловився про «Природний роман» так:

«Невеликий приголомшливий твір про втрату і бездомність, про те, що все у світі спрощується і укладається в якісь прості формули, які остаточно виявляються такими простими, що аж цілком незрозумілими. І що все у житті виринає з дитинства і в нього ж повертається» [6].

2015 року вийшов переклад Надії Миськів роману Еміла Андреєва «Скляна ріка» («Стьклена река»). Роман є однією з найбільш продаваних книг у Болгарії, насичений легендами, містикією, елементами богомільства – все це майстерно сплетено у продукт літературного мистецтва.

Осмилюючи феномен болгарсько-українських культурних відносин, варто згадати книгу 2016 року «Сестра моя Софія», видана газетою «День». У книзі осмислено історію Болгарії таким чином, що ми знаходимо відповіді на питання української історії. Лариса Івшина – головний редактор книги у передмові говорить: «І ми, І Болгарія багато разів відроджували свою надію та державність буквально з попелу. Завдяки чому? І як це вдавалося? Шукаючи відповіді на це запитання, читач знайде розгадку багатьох таємниць та дізнається про безліч інтригуючи паралелей» [8, с. 5–6].

Без сумнівів, література завжди залежить від історичного минулого, тому в контексті осмислення історії перекладацької справи з болгарської мови, важливо розуміти, чому в певний час українському читачеві були близькі тексти болгарської літератури. Болгарська література є невід’ємною частиною європейського літературного процесу, тому важливо, щоб в Україні перекладались твори болгарської та інших слов’янських літератур.

Отже, історія української літератури та історія болгарської літератури тісно пов’язані. Їх сюжети, теми та ідеї переплітаються, тому переклади з болгарської літератури не чужі українському читачеві.

Список використаних джерел

1. *Левый И.* Искусство перевода. / Иржи Левый. – М. : Изд. «Прогресс», 1974. – С. 41–55.
2. *Слінушко О.* Софія київська: українська література Середньовіччя: доба Київської Русі (X–XIII століття) : Київ : Аконіт, 2002. – С. 31–40.
3. *Тетеріна О.* Художній переклад як проблема українського

порівняльного літературознавства XIX – початку XX століття // Національні варіанти літературної компаративістики / Ольга Борисівна Тетеріна. – Київ: Видавничий дім «Стилос», 2009. – С.75–87.

4. Чорній М., Полещук Т. Іван Франко і Болгарія / Т. С. Полещук, М. В. Чорній // Проблеми Слов'янознавства : Література, мова та культура зарубіжних слов'янських народів. – Львів: «Вища школа», 1986 р. – Вип. 33. – С. 14.

5. Чорній М., Полещук Т. Роль Михайла Драгоманова в українсько-болгарських взаєминах / Т. С. Полещук, М. В. Чорній // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1992. – Вип. 44. – С. 35–46.

6. Інтерв'ю з доцентом кафедри слов'янської філології КНУ ім. Шевченка, лектором курсів з болгарської літератури й культури Христо Маноласкевим, перекладачкою, укладачкою «Болгарсько-українського словника» Оленою Чмир та єдиним перекладачем сучасної болгарської літератури на українську Остапом Сливинським [електронний ресурс]: [URL:http://vsiknygy.net.ua/interview/6168/](http://vsiknygy.net.ua/interview/6168/).7.

7. Інтерв'ю з Остапом Сливинським. (Богдана Матіяш: Остап Сливинський: «Можна картати письменника за масу інших речей, але не за його здатність вірити» / «ЛітАкцент») [електронний ресурс]: [URL:http://litakcent.com/2009/03/02/ostap-slyvynskiy-mozhna-kartaty-pysmennyka-za-masu-inshyh-rechej-ale-ne-za-joho-zdatnist-viryty/](http://litakcent.com/2009/03/02/ostap-slyvynskiy-mozhna-kartaty-pysmennyka-za-masu-inshyh-rechej-ale-ne-za-joho-zdatnist-viryty/).

8. Сестра моя Софія / За заг. Ред. Л. Івшиної. – К. : «День», 2016. – С. 5–6.

9. Українська Літературна Енциклопедія: в 5 томах / Редкол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. – К., 1988. – Т. 1: А–Г. – С. 208–225.

References

1. Levyi, Y. (1974). Yskusstvo perevoda [The art of translation]. Moskow : MA Prohress , p. 41–55. [in Russian].

2. Slipushko, O. (2002). Sofiia kyivska: ukrainska literatura Serednovichchia: doba Kyivskoi Rusi (X–XIII stolittia) [Sophia of Kiev: Ukrainian Literature of the Middle Ages: the day of Kievan Rus (X–XIII centuries)]. Kyiv : MA Akonit, p. 31–40. [in Ukrainian].

3. Teterina, O. (2009) Khudozhnii pereklad yak problemaukrainskoho porivnialnoho literaturoznavstva XX – pochatku XX stolittia. Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky [Artistic translation as a problem of Ukrainian comparative literary studies of the XIXth – beginning of the 20th century. National variants of literary comparativism.]. Kyiv: MA Stylos, 2009. – p. 75–87. [in Ukrainian].

4. Chornii, M. Poleschchuk, T. (1986) Ivan Franko i Bolharia. Problemy Slov'ianoznavstva. Vyp.33 [Ivan Franko and Bulgaria. Problems of Slavic studies] – Lviv: Vyshcha shkola, p.14. [in Ukrainian].

5. Chornii, M. Poleshchuk, T. (1992) Rol Mykhaila Drahomanova v ukrainsko-bolharskykh vzaiemynakh. Problemy slov'ianoznavstva. Vyp. 44 [The role of Mikhail Drahomanov in Ukrainian-Bulgarian relations. Problems of Slavic studies]. Lviv: Vyshcha shkola, p. 35–46. [in Ukrainian].

6. Interv'iu z dotsentom kafedry slov'ianskoi filolohii KNU im. Shevchenka, lektorom kursiv z bolharskoi literatury y kultury Khrysto Manolakevym, perekladachkoiu, ukladachkoiu „Bolharsko-ukrainskoho slovnyka” Olenoiu Chmyr ta yedynym perekladachem suchasnoi bolharskoi literatury na ukrainsku Ostapom Slyvynskym . [Interview with Associate Professor of the Department of Slavic Philology of the Kyiv National University. Shevchenko, lecturer in courses on Bulgarian literature and culture Hristo Manolakev, translator, compiler of the Bulgarian-Ukrainian dictionary Olena Chmyr and the only translator of contemporary Bulgarian literature on Ukrainian Ostap Slivinsky] Retrieved from [URL:http://vsiknygy.net.ua/interview/6168/](http://vsiknygy.net.ua/interview/6168/) [in Ukrainian].

7. Interv'iu z Ostapom Slyvynskym. (Bohdana Matiiash:Ostap Slyvynskyi: Mozhna kartaty pysmennyka za masu inshykh rechei, ale ne za yoho zdatnist viryty. LitAktsent) [Interview with Ostap Slivinsky. Bohdan Matias: Ostap Slivinsky: You can write a writer for a lot of other things, but not for his ability to believe (LitAccent)] Retrieved from [URL:http://litakcent.com/2009/03/02/ostap-slyvynskij-mozhna-kartaty-pysmennyka-za-masu-inshyh-rechej-ale-ne-za-joho-zdatnist-viryty/](http://litakcent.com/2009/03/02/ostap-slyvynskij-mozhna-kartaty-pysmennyka-za-masu-inshyh-rechej-ale-ne-za-joho-zdatnist-viryty/) [in Ukrainian].

8. Sestra moia Sofiia [My sister is Sofia] (2016) Kyiv: Den, p. 5–6 [in Ukrainian].

9. Ukrainska Literaturna Entsyklopediia v 5 t. [Ukrainian Literature Encyclopedia: in 5 volumes] (1988), – Kyiv, p. 208–225 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.05.2018.

Alyona Biryuk,

master's student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ukraine, Kyiv

Bulgarian literature in Ukraine: history and modern state

This article shows history of creating and development Bulgarian-Ukrainian translation thing. History of translations from Bulgarian into Ukrainian started from X century and related with accepting of Christianity by Kievan Rus. Period when appears more translations was in 1960–1980. Most translations from Slavic literatures, includes from Bulgarian, literary reducing now.

This article outlines reasons unpopularity modern works of literature among Ukrainians. There are mentioned names of modern Ukrainians translators as well as names of works which have been released in last several 4 years.

Keywords: literary translation, Bulgarian literature, Slavic literatures Ukrainian literature, modern translation of Bulgarian literature.

УДК 821.111:821.163.41.091

Марина Гоголя,

канд. філол. наук,

Україна, Київ

УКРАЇНА 1933 року У ТВОРАХ АРТУРА КЕСТЛЕРА І ДАНИЛА КІША

Основне питання дослідження – чи можемо ми щось дізнатися про Голодомор з оповідання про Київ у 1933 році «Механічні леви» авторства сербського письменника Данила Кіша, а якщо так, то за якими ознаками і чому про це написано так завуальовано. У доповіді проведено паралелі даного оповідання з «Автобіографією» британського письменника Артура Кестлера як одним з фактографічних і філософських джерел для творення збірки «Гробниця для Бориса Давидовича». Увагу приділено авторському сприйняттю України у ситуації російської домінації. Також аналізується проблема хронологічної помилки у псевдодокументальному за жанром оповіданні Данила Кіша. Досліджено образ Києва у «Механічних левах».

Ключові слова: Голодомор, Україна, псевдодокумент, рецепція.

Одними з джерел для створення сербським письменником Данилом Кішем оповідань про СРСР – збірки «Гробниця для Бориса Давидовича» (1976) були автобіографічні, художні та